

KOHTUMISTEST GALWAYS

LIVIA VIITOL

„**KOHTUMISED GALWAYS**“. *Stsenarist, režissöör ja operaator Artur Granström, videomontaaž: Kristel Schmidt, heli: Danek Kaunissaare, järeltootmine: Orbital Vox Stuudiod. Beta SP, 45 min, värvi-line. © Magav Kass, 2004.*

Kirjanike **Eduard Vilde** ja **Oscar Wilde**'i kaksikmonument Eesti kauneima raamatupoe ja „Wilde'i“ publi ees Tartus Vallikraavi tänava nurgal avati 1999. aastal. Mäletatavasti tõi selle püstitamine kaasa suuri vaidlusi, arvati, et kahe erinevast ajastust kirjaniku ühele pingile paigutamine on tõe moonutamine, kuna tegelikkuses kohtumist ju ei toimunud. Põhjuseks peeti sedagi, et kahel kirjanikul polevat olnud ei elus ega loomingus midagi ühist jne. Avaldati ka arvamust kaksikmonumendi sarnasuse üle Roosevelti ja Churchilli monumendiga. Lehelugejate kirjades tehti aga üsna ühemõttelisi vihjeid Oscar Wilde'i homoseksuaalsusele ja meenutati sellega seotud kohtuprotsesse. Liberaalsema suhtumise esindajad aga pidasid monumendi ideed vägagi õnnestunuks ja vaimukaks. Kui monument lõpuks siiski püstitati, vaidlused vaibusid; avastati, et tegu oli sambaga, mis sobitus suurepäraselt selle paiga ja miljööga ning mõjus ootamatult positiivselt.

Tagantjärele tundub kummaline, et toonastes vaidlustes unustati nii koht (raamatupoe ja publi esine plats), aeg (postmodernistlik maailm) kui ka kirjanduse ja kunsti juurde loomuldasa kuuluv fantaasia. Samba puhul peeti esmatähtsaks vastavust tegelikkusele

ehk teisisõnu: monumendi mõtet nähti ainuüksi tegelikkuse koopiana.

Täiesti teisejärguliseks jäi aga monumendi kirjanduslik, üleilmne ehk rahvusvaheline dimensioon, kahe kirjaniku vahelise kujuteldava dialoogi tegelikustamine (vormi leidmine) ning erinevusi eirava ühise vestlusruumi loomine.

Tartus asuvast Vilde-Wilde'i kaksikmonumendist ja selle koopias, aasta tagasi, vahetult enne Eesti liitumist Euroopa Liiduga Iirimaal Galways avatud monumendist võime tegelikult kõnelda kui ühest kunstiteosest, mille tähendus on eriline juba ruumi mõttes. Tegemist ei ole ainult nn peegelmonumendi, vaid ka monumendiga kui ruumi avardajaga.

Artur Granströmi film „**Kohtumised Galways**“ algab loo mõttes keskelt. Vaataja viiakse kohe filmi alguses Iirimaale Galwaysse. Eellugu tutvustab kaadritagune hääl (**Margus Saar**), tehes seda üsna põgusalt. Film on üles ehitatud n-ö *pars pro toto* meetodil (Galway kui „pars“, sammas kui „toto“). Filmi tegija on järginud rangelt koha- ja ajaühtsuse raame: tegevus toimub ühes kohas, sündmusi on filmitud mõnekuuliste vaheaegadega.

Kui filmi autor poleks pannud oma linateosele seda pealkirja, mis tal praegu on, võiks „Kohtumisi Galways“ käsitleda kui Vilde-Wilde'i sambaloo teist seeriat. Granströmi film on oma laadilt jutustav. Vaataja saab teada, kuidas leiti Vilde-Wilde'i sambale õige koht, kuidas aeti asju Galway ja Tartu linnavalitsuse vahel, mil määral aitasid kaasa Eesti suursaadik **Simmu Tiik**, Tartu linnaval-

litsuse esindajad (abilinnapea **Hannes Astok**), skulptor **Tiiu Kirsipuu**, Tartu Renessansiklubi esimees **Marju Unt**, „Wilde'i“ publi omanik **Liam Allen**, Galway tegelased ning kuidas sammas lõpuks paika pandi. Filmi esimene pool kulgeb lineaarselt.

Asjalike, üksteisele järgnevate sündmuste (loe: läbirääkimiste) ritta tekib ootamatu nihe, filmitegemiseks vajalik intriig, alles siis, kui eestlastel tekib mõtte paigutada monument linnavalitsuse pakutud jõeäärse platsi asemel kesklinna. Eestlaste ettepanek tuleb iirlastele ootamatult ning selleks ei olda valmis. Ootamatu pööre sündmustes paneb Galway linnapea kulmu kortsutama (asukoha muutus toob kaasa lugematuid sekeldusi) ja sunnib ette võtma kiireid manöövreid, kuna aega on monumendi ülespanekuni väga vähe. Samas toimub kõik väga diplomaatlikult ning konstruktiivselt.

Eestlased osutuvad vaidluses järjekindlaks ning suruvad oma soovi läbi ehk maakeeli öeldes, eestlased koos Vildedega räägivad iirlased „ära“. See mõjub imena. Sündmuste käiku tähelepanelikumalt jälgides kerkib küsimus: kui suur osa oli siin kaameramehe(meeste) kohalolul ja sellel, et sündmus fikseeriti algusest lõpuni kui episood Eesti ühinemisest Euroopa Liiduga?

Eduard Vildest kui kirjanikust filmis ei kõnelda. Niisamuti ka Oscar Wilde'ist. Aga ega nende elulood olegi selle filmi teema. Ehkki monumendi avamisel peetud kõned on filmist välja jäänud (oleks võinud siiski näidata katkeid põnevamatest kõnelejatest), on põhjust oletada, et neis mainiti Vildet kui eesti kirjanduse suurt eurooplast ning sedagi, et Vildel ja Wilde'il siiski olnuks ainet kõneluseks. Kujutletav dialoog toimib, nagu tunnistavad samba jalamil olevad kirjanike tsitaadid eesti ja inglise keeles. (Vilde: „Kunst on ju üleilmaline

ja peab seda olema, ilma et rahvuslikud vaheseinad teda killutada ja jaotada tohiks.“ Wilde: „Ainult kokkupuutes võõraste rahvaste kunstiga omandab ühe maa kunst selle ainuomase ja iseseisva elu, mida me nimetame rahvuseks.“)

Nimetatud tsitaatide näitamisega on aga filmis juhtunud tehniline viperus: vaataja ette ilmuvad nad millegipärast topeltkirjas (jääb arusaamatuks, kas teadlikult või tehnilise apsunaga), mis muudab lugemise raskeks, kui mitte võimatuks.

Mida öelda filmi ülesehituse kohta? Filmi esimene pool tundub liiga venitatud, liiga palju on kontoristseene. Pole kasutatud järelintervjuusid ega ka kirjandusnimeste kommentaare, mis kas või kaadritaguse häälena oleksid pilti elavdanud. Filmi on põimitud iiri rahvamuusikat, kuid sedagi oleks võinud olla rohkem.

Mis puutub Galwaysse, siis linnast saab vaataja aimu seoses sambameeskonna teekonnaga punktist A punkti B ehk südalinnast monumendi tarvis leitud esialgsele väljakule jõe ääres. Et Galwayga on seotud Wilde'i isapoolne suguvõsa, saab vaataja teada juba filmi alguses. Vaataja näeb Galwayst üksikuid tänavaid, kuid kahjuks ei näidata talle ainsatki panoraamvõtet, kui jõe ääres käimine välja arvata. Kaamera jälgib monumendile koha otsimist ülimalt pedantsusega. Filmi kroonika pool on sooritatud hiilgavalt, ehkki igasugust askeldamist tundub olevat liigagi palju.

Samas mõjub just kingapoesiese platsi leidmine ükskõikse ja kiretu askeldamise foonil *deus ex machina*'na. Õige koha ülesleidmine ja selle välja kauplemine on tegelikult filmi paremaid kohti, ehkki just siin oleks oodanud kommentaari (hilisemat?) Tiiu Kirsipuult täpsustamaks, kas uus koht leiti just tol hetkel või mõlkuks see kunstnikul meeles ka varem.

„Kohtumised Galways“, 2004.
 Režissöör
 Artur Granström.
 Galway
 linnaametnik,
 Tartu
 aselinnapea
 Hannes Astok,
 „Wilde'i“ publi
 asutaja ja omanik
 Liam Allen ning
 kunstnik
 Tiiu Kirsipuu.

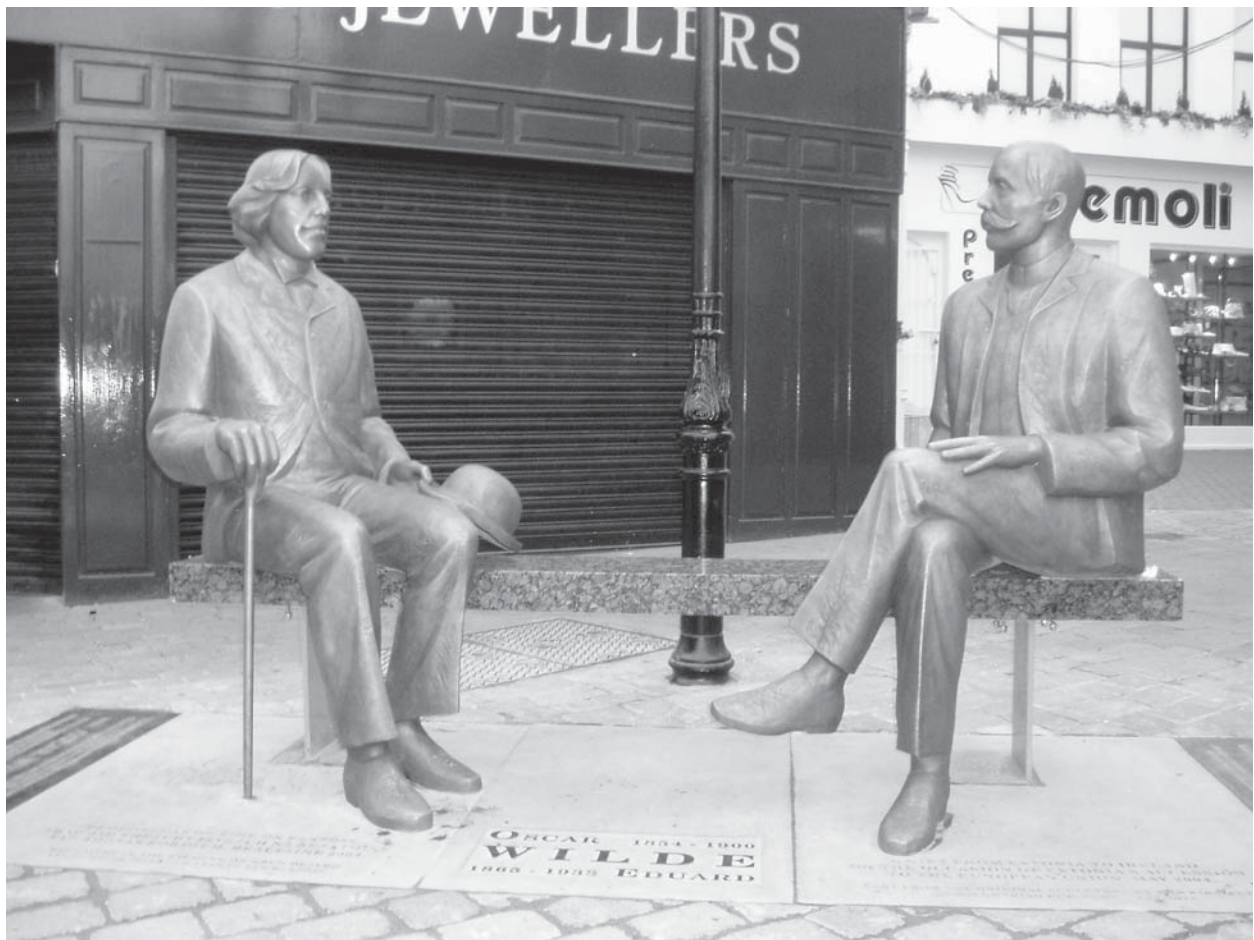
„Kohtumised Galways“.
 Galway
 montaažitööde
 juhataja ja
 Tiiu Kirsipuu.

Granström jääb truuks kroonikalik-
 kusele. Vaataja näeb, kuidas monument
 Iirimaaale saabub, kuidas pronksi vala-
 tud Vilde, jalg üle põlve, elegantselt
 puukastis lamab, kuidas ta lahti paki-
 takse ning üles monteeritakse ning kui
 keerukas ja vaevanõudev kogu protse-
 duur on. Kirsipuust aimub tõelist pü-
 hendumist ning oma osa tähtsuse tun-
 netamist monumendiprojekti teosta-
 misel. Filmi alguse vägagi murelikust
 skulptorist on filmi teises pooles saanud

üliõnnelik, kevadpäikesega võidu särav
 kunstnik, kes hoolimata kaamerasse pu-
 huvast tuulekohinast teatab klassikute
 rõivakurdudele viimast lihvi andes suu-
 rest kordaminekust: „Fantastiline koht,
 fantastiline aeg.“

Ehkki Galway kohtumisel viibisid
 seoses kirjanduskonverentsiga ka kirja-
 nikud **Tiia Toomet** ja **Jaan Kaplinski**, fil-
 milinal me neid ei kohta. Ometi oleks see
 tähendanud head võimalust anda sõna
 Vilde kolleegidele-kaasmaalastele.

Kahe Wilde kuju. Tiiu Kirsipuu, 1999.

Granström jätkab loo jutustamist intervjuudega. Meeleolukana mõjub lühiintervjuu Vilde-Wilde'i selja taha jäänud kingaäri omanikuga, kes tundub kaamera ees esinemist veidi pelgavat; talle järgneb Tartu Renessansiklubi esinaise Marju Undi tuhkatriinulugu meenutav kingaproovimiseepisood – Vildele-Wilde'ile kohta välja nõutades on Unt lubanud osta kalleima kingapaari ja seda ta filmis ka teeb. Ning just nüüd teostub see, millest vaataja ammu on unistanud: Marju Undilt kuuleme ka monumendi sünniloo. Järgnevad intervjuud Tartu abilinnapea Hannes As-

toki, „Wilde'i“ publi omaniku Liam Alleni ja teistega. Selgub, et loo algus ulatub aastate taha ja et see on seotud ajalehega „Sirp ja Vasar“, mille 16. leheküljel avaldati omal ajal humoorikaid katkendeid õpilaskirjanditest. Nende hulgas leidis ka vaimukas lause kaksikvendadest Vildest-Wilde'ist, mis rahvas seas ruttu folklooriks muutus.

Sarmikas ja emotsionaalne Marju Unt esitab monumendi sünniloo kui kollektiivse rahvaloomingu. Talle sekundeerib eheda iiri jutuvestjana „Wilde'i“ publi omanik Liam Allen, kes teeb põike Tartusse ning kõneleb Eestist ja

lirimaast kui oma koduruumist. Allen näeb monumendi sõnumit uue ja avarama nurga alt: ruumipeegeldusena kahe kodu tasandilt, projitseeringuna Tartust lirimaale ning lirimaalt Tartusse.

Mis on aga filmi sõnum? Kas eestlaste jõudmine Euroopasse, enne ametlikku liitumist suure liiduga, vaimsuse, kunsti ja kirjanduse kaudu? Tõele au andes on Vilde-Wilde'i ühismonument sõna otseses mõttes esimene Eesti-Euroopa ühismonument, mis ei rõhuta ainult avatud Euroopat, vaid ka kirjanduse (loe: sõna) võlujõudu, pakkudes erinevatele loojatele võimaluse kohtuda mis tahes ajas ja mis tahes ruumis kunsti keeles.

Lõpetuseks. Kas pidada „Kohtumisi Galways“ läbi ja lõhki kroonikafilmi, mis fikseerib konkreetset sündmust konkreetsetes paigas? Või lüüa lahti mõni **Madis Kõivu** essee või mäluraamat, milles juttu lugude jutustamisest ja mälust. Kõivu sõnul on õige lugu see, milles on mitu lugu. Seejuures olevat kõrvallood need, mis enamasti huvitavamad kui põhilugu. Viimane selgub ka Granströmi filmi vaadates. Seetõttu on natuke kahju, et huvitavaid kõrvallugusid oli filmi esimeses pooles liiga vähe.

Mis väga hästi Granströmi filmis esile tõuseb, on meeleolu. Seesama uute riikide liitumisele eelnenud ja sellega kaasnenud pidulik meeleolu, suurte ootuste ja Euroopa ajalugu muutnud sündmuse eelaeg täis suuri lootusi.

Eesti kunstniku loodud monumendi sattumine lirimaale, mida ajalugu tunneb kui vana keldi kultuuriruumi, – kas pole see siiski suur ning oluline kultuurisündmus, mille kulg on tänu Tiiu Kirsipuule, Marju Undile, Liam Allenile, Tartu linnavalitsusele ja Artur Granströmile kantud mitme kunstiliigi, monumentaalkunsti, kirjandus- ja filmiloo annalidesse. Tahaks loota, et kunsti enda juurde, mis, nagu samba jalamile on

kirjutatud, ei tohi erinevaid rahvaid kilustada, nagu ka ühel pingil istuvate kirjanike juurde, tullakse tagasi juba järgmistes filmides.

Artur Granström.

ARTUR GRANSTRÖM (sünd. 21. IV 1968 Kohtla-Järvel) on õppinud 1987–1993 Tallinna Tehnikaülikoolis elektri- ja tööstusautomaatika erialal, hiljem täiendanud teadmisi mitmes meediakeskuses. Töötanud 1988–2002 ETVs tehnikuna, režissöörina ja „Aktuaalse kaamera“ pearežissöörina. Filmid: 1994 „Anne Ermi kümme rõõmu ja vaeva“; 2003 „§ 1“; 2004 „Kohtumised Galways“.